

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Кірова Олена Миколаївна

УДК 343.288

**ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЯНЬ ПРИ ПОМИЛЦІ В
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ**

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеню «Магістр»
спеціальність 081 «Право»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент
Коваль А.А.

Рецензент: д.ю.н., професор (б.в.з.)
Грицаєнко Л.Р.

Миколаїв – 2019

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Загальною тенденцією, що характеризує кримінальне право України, починаючи із проголошення незалежності, є його послідовний розвиток, заповнення прогалин, створення нових інститутів та удосконалення чинних. Продовжуючи ідеї правової, демократичної, соціальної держави, задекларовані Конституцією України, у Кримінальному кодексі України закріплено, що він має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам.

Необхідною умовою виконання цих завдань правозастосовними органами (в першу чергу досудового слідства, прокуратури і суду) є організація їх діяльності суворо на науковій основі. Будь-яке порушення законності, прав та свобод людини не може бути вчинено заради встановлення істини та боротьби зі злочинністю. Це, у свою чергу, вимагає від кримінально-правової науки розробки актуальних проблем, що висуваються слідчо-прокурорською та судовою практикою. Однією з таких проблем є кваліфікація діянь при фактичних та юридичних помилках особи, що скоїла злочин.

В Україні в умовах здійснення судово-правової реформи, що вимагає не тільки підвищення якості кримінального законодавства, а й професійного рівня суддів та працівників правоохоронних органів, які його застосовують, значного теоретичного й практичного інтересу набувають проблеми, пов'язані з правильною кваліфікацією суспільно небезпечних діянь. Слідча і судова практика свідчить, що, нажаль, застосування кримінально-правових норм врешті-решт зводиться до двох головних дій: кваліфікації посягання та призначення покарання. І якщо призначенню покарання присвячені спеціальні норми Кримінального кодексу України, окремі постанови Пленуму Верховного Суду держави, наукова література, то окремим видам кваліфікації діянь уваги з боку законодавців, практиків та науковців приділено недостатньо. Не викликає

сумніву, що від правильної кваліфікації залежить не лише успіх розслідування кримінального провадження, а й забезпечення конституційних прав людини.

Правила кваліфікації існують здебільшого у вигляді теоретичних положень: роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України з питань про застосування норм про кримінальну відповідальність за окремі види злочинів, правових звичаях, що укорінилися у середовищі слідчо-прокурорських органів та судах. Однак, усі ці положення несистематизовані, носять суперечливий та фрагментарний характер.

Стосовно безпосередніх «споживачів» кримінального законодавства – слідчих та прокурорів, то вони, через відсутність теоретичних розробок і практичних настанов, часто здійснюють кваліфікацію на підставі інтуїції, правосвідомості, досвіду, що звичайно, не завжди сприяє виконанню поставлених перед ними завдань. Важливо розуміти, що характер помилки може значно вплинути на правильне встановлення дійсного змісту суб'єктивної сторони складу злочину, а також на вирішення питання про правову оцінку вчиненого.

Окреслені обставини і зумовлюють актуальність дослідження проблем теорії кримінально-правової кваліфікації діянь при деяких видах помилок у кримінальному праві, необхідність впровадження результатів теоретичних розробок у правозастосовну практику та законодавство.

Ступінь наукової розробки. Окремі аспекти проблем кваліфікації привертали до себе увагу багатьох вчених кримінального права, серед яких М. І. Бажанов, Ф. Г. Бурчак, Ю. А. Вапсва, Р. В. Вереша, А. Д. Горбуза, А. Ф. Зелінський, М. І. Ковальов, М. І. Коржанський, В. В. Кузнецов, В. М. Кудрявцев, Б. А. Курінов, О. К. Марін, Т. М. Марітчак, Я. О. Мотовіловкер, В. О. Навроцький, А. В. Наумов, А. В. Савченко, В. В. Сташис, Є. А. Сухарев, С. А. Тарарухін, В. Я. Тацій, В. А. Якушин. Проте актуальність окреслених тут проблем вимагає активізації уваги вчених та практиків, об'єднання зусиль щодо протидії злочинності та вироблення нових підходів до правильної кваліфікації кримінальних правопорушень.

Об'єктом дослідження є кримінально-правові відносини, пов'язані з кваліфікацією діяння при деяких видах юридичних і фактичних помилок суб'єкта злочину.

Предметом дослідження є кваліфікація діяння при деяких видах помилок суб'єкта злочину.

Мета та завдання дослідження. Метою даної роботи є формування теоретично обгрунтованих і практично значущих висновків щодо кваліфікації діяння при деяких видах помилок суб'єкта злочину та вирішення питань про правову оцінку вчиненого.

Для досягнення сформульованої мети необхідно вирішення наступних **завдань:**

- розкрити сутність кваліфікації злочинів та визначити принципи, на яких вона ґрунтується;

- дослідити вчення про кримінально-правову кваліфікацію, обґрунтувати необхідність його подальшого розвитку як самостійного перспективного напрямку наукових досліджень;

- надати характеристику видів та функцій кваліфікації злочинів;

- встановити значення правильної кваліфікації злочинів для правової оцінки вчиненого діяння;

- з'ясувати поняття та види помилки у кримінальному праві та сформулювати її дефініцію;

- визначити сутність та кримінально-правове значення юридичної помилки юридичної помилки;

- проаналізувати поняття та сутність фактичної помилки;

- визначити особливості та порядок кваліфікації діянь при фактичній помилці.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склала сукупність сучасних методів та прийомів пізнання об'єктивної дійсності, котра поєднує як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання. Основним підґрунтям дослідження є діалектичний підхід, що полягає у використанні таких загальнонаукових методів, як аналіз, синтез, дедукція, узагальнення.

Діалектичний метод дав можливість розглянути зазначені проблеми дослідження в динаміці, з'ясувати їх сутність, встановити взаємозв'язки з іншими проблемами, явищами, дослідити вплив характеру помилки на правову оцінку вчиненого діяння. Метод системного аналізу, а також системно-структурний та формально-логічний методи дали можливість класифікувати помилки у кримінальному праві та визначити основні положення кваліфікації діяння при деяких видах помилок. За допомогою формально-юридичного методу досліджувались правові норми Конституції України, чинного КК, інших законів України, з'ясовувалися зміст і значення використаних у них понять.

Структура магістерської роботи обумовлена її метою, завданнями і предметом дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

Загальний обсяг магістерської роботи становить 106 сторінок, з яких основного тексту – 98 сторінок. Список використаних джерел складає 85 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми магістерської роботи, ступінь наукової розробки проблеми дослідження; визначені основна мета і конкретні завдання роботи, її об'єкт і предмет, методологічні, теоретичні та емпіричні основи. Розкривається теоретичне й практичне значення отриманих результатів і апробації роботи.

Розділ 1 «Кваліфікація злочинів: поняття та значення» складається з трьох підрозділів і присвячений поняттю та принципам кваліфікації злочинів, її видам та функціям. Одним із найвідповідальніших завдань у ході застосування закону про кримінальну відповідальність є визначення того, який конкретно злочин вчинила особа, та якою нормою цей злочин передбачено. Повною мірою відповідь на це питання здобувається в процесі кваліфікації злочинів – одного з найскладніших завдань правозастосування.

Визачено, що термін «кваліфікація» є багатозначним, з позиції права, кваліфікація означає оцінку скоєного на підставі чинних правових норм, віднесення соціальних дій людей до певних нормативних категорій; пошук, вибір і застосування до певної події, випадку конкретної правової норми. Сучасна кримінально-правова доктрина надає визначення кваліфікації злочинів як встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння й ознаками складу злочину, передбаченого законом про кримінальну відповідальність.

Кримінально-правова кваліфікація, як і будь-яка цілеспрямована свідома діяльність людини підпорядковується певним правилам (принципам): законність; офіційність; об'єктивність; точність; індивідуальність; повнота; вирішення суперечних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються; недопустимість подвійного інкримінування; стабільність. Види кваліфікації розподіляються за різними критеріями.

Розділ 2 «Кваліфікація діяння при юридичних помилках в кримінальному праві» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню історично-правових аспектів помилки, змісту та значенню юридичної помилки суб'єкта злочину та особливостям кваліфікації при юридичній помилці суб'єкта злочину.

Встановлено, що Кримінальний Кодекс України не містить спеціальних норм про помилку суб'єкта злочину. Поняття помилки, її види та значення визначаються наукою кримінального права і слідчо-судовою практикою на підставі системного тлумачення низки положень КК, перш за все тих, що стосується вини, а також видів злочину. Помилка суб'єкта злочину – це його неправильне уявлення про фактичні ознаки та (або) юридичні властивості вчинюваного ним діяння. Пропонуються різні класифікації помилок суб'єкта при вчиненні злочину. Загальновизнаною класифікацією є класифікація залежно від предмета помилки суб'єкта злочину. У зв'язку з тим, що суб'єкт може помилитися як у фактичних, так і в юридичних ознаках вчиненого діяння, можна виділити: а) юридичну та б) фактичну помилку. Юридичні помилки поділяються

залежно від неправильного сприйняття особою тієї чи іншої сторони вчиненого нею діяння на такі види: 1) помилка щодо злочинності чи незлочинності діяння; 2) помилка щодо кваліфікації вчиненого; 3) помилка щодо караності діяння. У деяких випадках юридична помилка може мати кримінально-правове значення для оцінки діяння особи, яка допустила таку помилку. Помилка щодо незлочинності діяння не тягне кримінальної відповідальності, оскільки у такому разі немає обов'язкової ознаки злочину – його протиправності. Помилка щодо кваліфікації та щодо караності діяння не можуть впливати на кримінальну відповідальність особи, тому що ці обставини не входять до змісту вини.

Розділ 3 «Кваліфікація діяння при фактичних помилках в кримінальному праві» складається з трьох підрозділів і присвячений поняттю та сутності фактичної помилки, питанням кваліфікації при помилці в ознаках об'єкта та об'єктивної сторони злочину.

Визначено, що фактичною помилкою є ситуації, коли особа помиляється стосовно об'єктивних властивостей вчиненого нею суспільно-небезпечного діяння. На відміну від юридичної помилки, вона охоплює не весь склад злочину, а лише окремі його елементи або кваліфікуючі ознаки. При фактичній помилці особа правильно оцінює юридичну, правову характеристику певного діяння як конкретного злочину, проте помиляється у його фактичних ознаках. Видами фактичної помилки є помилка щодо: об'єкту посягання; предмету посягання; характеру діяння (дії чи бездіяльності); причинного зв'язку; особи потерпілого; суспільно-шкідливих наслідків; обставин, які обтяжують відповідальність. Для кваліфікації злочину у разі помилки суб'єкта злочину передусім має значення фактична помилка, оскільки кваліфікації підлягає вчинений суб'єктом злочин, а саме в об'єктивних (фактичних) ознаках складу злочину особа помиляється за такої помилки. Водночас, в окремих випадках кваліфікація здійснюється і з урахуванням помилки залежно від причини її виникнення.

ВИСНОВКИ

У **висновках** роботи викладено підсумки здійсненого дослідження, наведено теоретичні узагальнення і вирішення нової наукової задачі щодо визначення особливостей кваліфікації діяння при помилках суб'єкта злочину.

До найбільш важливих висновків цього дослідження належать:

1. Обґрунтовано, що одним із найвідповідальніших завдань у ході застосування закону про кримінальну відповідальність є визначення того, який конкретно злочин вчинила особа, та якою нормою цей злочин передбачено. Повною мірою відповідь на це питання здобувається в процесі кваліфікації злочинів – одного з найскладніших завдань правозастосування. Термін «кваліфікація» є багатозначним, з позиції права, він означає оцінку скоєного на підставі чинних правових норм, віднесення соціальних дій людей до певних нормативних категорій; пошук, вибір і застосування до певної події, випадку конкретної правової норми.

2. Встановлено, що у своєму розвитку кваліфікація злочину пройшла ряд історичних етапів. Основи кваліфікації злочинів були закладені ще за часів Стародавнього Риму. У період Середньовіччя з його орієнтирами на інквізиційні процеси спостерігається майже повна відсутність уваги до питань кваліфікації злочинів. Від кінця XVIII ст. спостерігається підйом кримінально-правової науки та виникнення різних шкіл кримінального права, зокрема, антропологічної, соціологічної та класичної (їхній внесок оцінюється сучасниками як суттєвий). Розвиток учення про кваліфікацію злочинів у радянській науці має два періоди: перший – від 1917 р. до кінця 50-х рр. XX ст., другий – від кінця 50-х рр. XX ст. Із здобуттям незалежності України увага до проблем кваліфікації злочину набула нового життя.

3. Доведено, що сучасна кримінально-правова доктрина України визначає поняття «кваліфікація злочинів» як встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння й ознаками складу злочину, передбаченого законом про кримінальну відповідальність.

Завдання побудови правової держави передбачає, що вирішення питань правозастосування має здійснюватися не на підставі суб'єктивних уподобань, політичної доцільності, особистих почуттів чи емоцій, національних, матеріальних чи релігійних властивостей суб'єкта, а з урахуванням об'єктивно існуючих закономірностей, на основі принципів, які не залежать від обставин конкретної справи, особи, діяння якої кваліфікуються. Ґрунтуючись на досягненнях науки і практики, кваліфікація злочинів повинна здійснюватися з дотриманням таких принципів: законності; офіційності; об'єктивності; точності; індивідуальності; повноти; вирішення суперечних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються; недопустимості подвійного інкримінування; стабільності.

4. Обґрунтовано, що значення правильної кваліфікації злочинів полягає в тому, що за її допомогою досягається істина в кожній кримінальній справі, реалізуються цілі та завдання кримінально-правової політики держави, забезпечується дотримання законності, здійснюється відповідне правозастосування, виноситься обґрунтований судовий вирок та, кінець кінцем, досягається справедливість кримінального покарання. Правильна кваліфікація має як суто кримінально-правове, так і кримінально-процесуальне, кримінологічне, криміналістичне значення і при цьому впливає на весь комплекс питань кримінальної відповідальності.

5. Зроблено висновок, про те, що особа, що вчиняє злочин є людиною, а тому їй, в силу об'єктивних і суб'єктивних причин, властиво помилятися. Помилка може стосуватися, як самої караності діяння, так і особи, на яку направлено посягання. Завданням слідчого, прокурора, судді є правильна оцінка вчиненого, з урахуванням намірів злочинця. Помилка суб'єкта злочину виникає через його неправильне уявлення про фактичні ознаки та (або) юридичні властивості вчинюваного ним діяння. КК не містить спеціальних норм про помилку суб'єкта злочину.

6. Визначено, що існують різні класифікації помилок суб'єкта при вчиненні злочину. Так, виокремлюють помилки щодо: суспільної небезпечності діяння; елементів складу злочину; юридичних ознак діяння. У зв'язку з тим, що суб'єкт

може помилитися як у фактичних, так і в юридичних ознаках вчиненого діяння, виділяються: а) юридичну та б) фактичну помилку.

7. Доведено, що юридична помилка – це неправильне сприйняття особою юридичних властивостей підготовлюваного або вчинюваного діяння, що виникло у неї під впливом омани внаслідок причин об'єктивного та/або суб'єктивного характеру. Видами юридичних помилок є: 1) помилка щодо злочинності чи незлочинності діяння; 2) помилка щодо кваліфікації вчиненого; 3) помилка щодо караності діяння. За загальним правилом кримінальна відповідальність суб'єкта, який помиляється щодо юридичних властивостей (юридичних наслідків) вчинюваного ним діяння, настає відповідно до оцінки цього діяння законодавцем, але не суб'єктом злочину, який припустився такої помилки. Юридична помилка не впливає ні на форму вини, ні на кваліфікацію злочину, ні на вид та розмір покарання, що може бути призначено за вчинений злочин. Винятком із цього правила є випадок, коли особа через об'єктивні обставини у жодному разі не мала можливості ознайомитися з новим кримінальним законом.

8. Обґрунтовано, що для забезпечення ефективної дії принципу суб'єктивного інкримінування варто на законодавчому рівні закріпити положення про юридичну помилку щодо злочинності діяння, в якому передбачити, за яких умов ця помилка виключатиме кримінальну відповідальність особи, змінюватиме форму її вини або слугуватиме як обставина, що пом'якшує покарання.

9. Встановлено, що фактична помилка – це неправильна уява про фактичні особливості чи фактичні наслідки своїх дій; про об'єктивні ознаки вчиненого злочину, тобто фактичні обставини вчиненого діяння. На відміну від юридичної помилки, вона охоплює не весь склад злочину, а лише окремі його елементи або кваліфікуючі ознаки. При фактичній помилці особа правильно оцінює юридичну, правову характеристику певного діяння як конкретного злочину, проте помиляється у його фактичних ознаках. Видами фактичної помилки є помилка щодо: об'єкту посягання; предмету посягання; характеру діяння (дії чи бездіяльності); розвитку причинного зв'язку; особи потерпілого; суспільно-шкідливих наслідків; обставин, які обтяжують відповідальність; в засобі вчинення

злочину; щодо кількісної чи якісної характеристики суспільно небезпечних наслідків. Критерієм розмежування юридичної і фактичної помилок є ступінь помилки суб'єкта злочину. При юридичній помилці особа не усвідомлює протиправність своєї поведінки, її наслідків, виконуваної ролі тощо. При фактичній помилці особа розуміє, що вчиняє суспільно-небезпечне діяння, але помиляється щодо його характеру і ступеню.

10. Зроблено висновок, що наявність помилки при вчиненні злочину значно ускладнює вирішення питання про вину. Саме тому запропоновано використати досвід законодавчого вирішення проблеми помилки зарубіжними державами Болгарії, Польщі, Румунії, Угорщини межах КК України. Разом з тим, в межах Кримінального кодексу буде корисно передбачити особливі види юридичної і фактичної помилки.

11. Встановлено, що в умовах, коли особа помиляється в характері суспільних відносин або в предметі злочину чи в потерпілому, завдаючи шкоди іншому об'єктові або справляючи злочинний вплив на інший предмет чи потерпілого, найважливішим фактором при кваліфікації є спрямованість умислу винної особи. Помилки в ознаках об'єктивної сторони злочину (помилка в засобах вчинення злочину, помилка в розвитку причинного зв'язку, помилка в суспільно небезпечних наслідках) можуть як впливати на кваліфікацію злочинів, так і не впливати на неї, важливе значення має детальний аналіз фактичних обставин справи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Кірова О.М. Поняття кваліфікації злочинів та кваліфікація при помилці в кримінальному праві. Матеріали XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Могилянські читання – 2018: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти». Миколаїв, 2018.

АНОТАЦІЇ

Кірова О.М. Проблеми кваліфікації діянь при помилці в кримінальному праві. – Робота на здобуття освітнього рівня магістра за спеціальністю 081 «право» – Чорноморський національний університету імені Петра Могили, Миколаїв, 2019.

Магістерську роботу присвячено дослідженню сутності кваліфікації діянь при помилці суб'єкта злочину. Визначено поняття та принципи кваліфікації. Досліджено вчення про кримінально-правову кваліфікацію. Обґрунтовано необхідність його подальшого розвитку як самостійного перспективного напрямку наукових досліджень. Надано характеристику видів та функцій кваліфікації злочинів. Визначено значення правильної кваліфікації злочинів для правової оцінки вчиненого діяння. Досліджено поняття та види помилки у кримінальному праві та сформулювати її дефініцію. Визначено сутність та кримінально-правове значення юридичної помилки. Здійснено аналіз поняття та сутності фактичної помилки. Визначено особливості та порядок кваліфікації діянь при фактичній помилці.

Ключові слова: кваліфікація, юридична помилка, фактична помилка, суб'єктивна сторона, уявна оборона.

Kirova O.M. Problems of qualifying acts in mistake in criminal law. - Work on obtaining an educational master's degree in specialty 081 «Law» - Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2019.

The master's work is devoted to the study of the essence of the qualification of acts in the event of an mistake in the subject of a crime. The concept and principles of qualification are defined. The doctrine of criminal-law qualification is explored. The necessity of its further development as an independent perspective direction of scientific researches is substantiated. Characterization of types and functions of crime qualification is given. The value of the correct classification of crimes for the legal assessment of the committed act is determined. The concept and types of mistakes in

criminal law and formulate its definition are investigated. The essence and legal significance of a legal mistakes are determined. An analysis of the concept and essence of the actual error has been made. The features and procedure of qualification of actions under the actual mistake are determined.

Key words: qualification, legal error, actual mistake, subjective side, imaginary defense.